

Abram de Swaan

Tegen de vrouwen

De wereldwijde strijd van rechtsisten en
jihadisten tegen de emancipatie

2019 Prometheus Amsterdam

Woord vooraf

Dit is, nog steeds, het tijdperk van emancipatie. Dat tijdperk duurt al anderhalve eeuw. Het begon in het Westen met de afschaffing van de slavernij, halverwege de negentiende eeuw. Niet lang daarna kwam in de westerse landen de arbeidersbeweging op, die na veel strijd voor de loontrekkers een menswaardig bestaan wist af te dwingen. Tegen het eind van die eeuw kondigde de vrouwenbeweging zich aan met campagnes voor het vrouwenkiesrecht. Halverwege de vorige eeuw voltrok zich vrijwel overal in Azië en Afrika de bevrijding van westerse koloniale overheersing. En zo'n vijftig jaar geleden manifesteerde zich een nieuwe golf van emancipatiestreven: vrouwen, maar ook zwarten en homoseksuelen gingen de strijd aan voor gelijke rechten en gelijkwaardigheid. Dat gebeurde niet alleen in het Westen, maar ook daarbuiten, in de landen van het Buitenwesten.

Wie terugblijkt op die periode van zo'n honderdvijftig jaar kan alleen maar constateren dat een enorme vooruitgang is bereikt in de strijd voor gelijkheid en voor zelfbeschikking. Uiteraard, die gelijkberechtiging en die autonomie zijn nog lang niet gerealiseerd, niet overal, niet voor iedereen, niet in alle opzichten.

De afgelopen eeuw was ook een tijdperk van wereldoorlogen, genocide en tirannie. Oorlog, massamoord en dictatuur teisterden ook nu nog honderden miljoenen mensen. Dat neemt niet weg dat de emancipatie van miljarden mensen zich heeft doorgezet. Een eeuw, anderhalve eeuw is een heel korte tijdspanne in de geschiedenis van de mensheid, maar het is een heel lange tijd afgezet tegen een mensenleven. De invoering van het vrouwenkiesrecht, in de meeste westerse landen ongeveer een eeuw geleden, is voor mensen

die nu jong zijn een keerpunt dat hun betovergrootmoeder in haar jonge jaren moet hebben meegemaakt.

In de tweede feministische golf ging het om gelijke behandeling op het werk en voor de wet, om het recht op anticonceptie en abortus. Dat is een halve eeuw geleden, al een eind dichter bij huis. Daarvoor streden de grootmoeders van mensen die nu studeren of hun eerste baan hebben. Die opeenvolgende emancipatiegolven zijn dus een deel van de familiegeschiedenis van de jonge mensen van nu.

De vrouwenemancipatie is een deel van de bredere emancipatiegeschiedenis van de afgelopen anderhalve eeuw. Niet dat die strijd bare vrouwen ook altijd partij trokken voor andere achtergestelden, voor arbeiders, gekoloniseerden, zwarten, homoseksuelen. En omgekeerd, die andere groepen waren bepaald niet altijd solidair met de militante vrouwen. En toch hebben al die emancipatiebewegingen iets gemeen. Ze zijn allemaal ontbrand aan dezelfde vonk: de revolutionaire gedachte dat alle mensen in beginsel gelijkwaardig zijn. Elk mens kan dus aanspraak maken op dezelfde grondrechten als ieder ander; ze kunnen – voor zover mogelijk – beschikken over hun eigen leven.

Al die geschiedenissen van emancipatie hebben nog andere gemeenschappelijke trekken. Ze beginnen allemaal met een tijdperk van algemene onderdrukking. Daartegen beginnen kleine voorhoedes zich te verzetten. Geleidelijk winnen ze aan aanhang en invloed en gaandeweg breiden ze zich uit tot een brede beweging. Die opmars van de emancipatiebeweging stuit telkens weer op weerstand van al die mensen die zien hoe hun overgeërfd privileges opeens worden aangetast. Dat accepteren ze zelden zonder slag of stoot.

Om die taaie tegenstand tegen de vrouwenemancipatie gaat het in dit boek. Dat verzet komt in de eerste plaats van fundamentalistische gelovigen.¹ In welk geloof ze zo rechtzinnig geloven maakt daarbij niet zoveel uit. Het tweede verzetsfront wordt gevormd door extreemrechts in de politiek.

Het maatschappelijk stelsel van vrouwenonderdrukking wordt meestal aangeduid als het patriarchaat, een samenleving onder de heerschappij van – vooral oudere – mannen. Daarover gaat het eerste deel van dit boek. Dat patriarchaat wordt vaak voorgesteld als een samenlevingsvorm waarin welwillende mannen met grijze baarden het beste voorhadden met inschikkelijke, zorgzame vrouwen, zonder baarden. Maar zo was het niet. Het was, op zijn ergst, in één woord een terreurregime, een schrikbewind, waarin vrouwen eronder gehouden werden door een onderdrukkende religie, een verstikkende cultuur en, als het moest, met bruto geweld. Over die gewelddadige onderdrukking gaat het eerste deel van dit boek.

In het tweede deel gaat het over de grote verworvenheden van vrouwen in deze tijd. Die zijn voor het merendeel het werk van de vrouwenbeweging over de hele wereld. Vrouwen zetten zich in voor zelfbeschikking en voor gelijkheid in het onderwijs, op het werk en in de politiek. Dat gebeurt nu overal. Het derde deel is gewijd aan de tegenstand die oplaait overal waar vrouwen in opmars zijn. Orthodox gelovigen en jihadisten, rechtse extremisten van allerlei slag, allemaal willen ze de vrouwen thuis houden als huisvrouw en moeder, allemaal onthouden ze de vrouwen hun rechten buitenshuis.

Het gaat tegenwoordig nog zelden over het vrouwenkiesrecht, maar nog steeds, al zo'n driekwart eeuw, over het recht op abortus. Ook dat is een vorm van zelfbeschikking, over het eigen lichaam: 'Baas in eigen buik'. Dat was de leus van de strijdgroep Dolle Mina in het Nederland van de jaren zeventig. Het ging om de toegang tot middelen voor geboortebeperving en voor beëindiging van de zwangerschap, om gelijke behandeling en gelijke kansen voor vrouwen die wilden werken en studeren. Een derde feministische golf slaat nu hoog op. In de #MeToo-campagnes gaat het om vrijwaring van ongewenste toenaderingspogingen, aanrakingen, aanrandingen en alle andere intieme schofferingen. De inzet daarbij is niet zozeer de zedelijkheid, maar de mogelijkheid voor vrouwen om zich vrij en veilig te bewegen op al die plaatsen die tot voor kort nog hoorden tot de mannenwereld.

Hoe meer vrouwen de gelijken van mannen worden, des te minder gaan vrouwen onderling op elkaar lijken. Als vrouwen gelijkwaardig zijn, en dus dezelfde rechten genieten als mannen, kunnen zijzelf vrijer over hun eigen leven beschikken. Als ze zelf beter bepalen kunnen hoe ze willen leven, zullen ze ieder voor zichzelf andere beslissingen nemen. Grotere gelijkheid tussen de geslachten betekent dus grotere verscheidenheid tussen vrouwen onderling; en ook tussen mannen onderling.

Nog maar twee of drie generaties terug meenden mensen met grote stelligheid te weten wat het wezen van de vrouw was, wat vrouwelijk was en wat onvrouwelijk, wat vrouwen konden en wat ze nooit zouden kunnen. Omdat de mensen die het voor het zeggen hadden, en dat waren vrijwel allemaal mannen, dat zo zeker wisten, zorgden ze er ook voor dat vrouwen geen onvrouwelijke dingen zouden doen die in gingen tegen het wezen van de vrouw. Ze mochten dan ook niets ondernemen in het leven wat in strijd was met die vrouwelijke 'natuur'. Zodoende bleken de vrouwen in overgrote meerderheid inderdaad te voldoen aan de voorstellingen die mensen zich van hen gemaakt hadden. Het vooroordeel dat aan de macht is schept zijn eigen gelijk. Hierover zijn sociologen en feministen het geheel eens.

Om aan de macht te kunnen blijven heeft het vooroordeel over de vrouw een vooroordeel nodig over de man dat een even sterke houdgreep op de werkelijkheid uitoefent. Mannen en vrouwen die zich een overtuigend beeld gevormd hebben van de vrouw, moeten daar een tegenbeeld tegenover stellen van de man. Ook dat tegenbeeld van de man vormt de mannen naar zijn evenbeeld. Het vooroordeel aan de macht schept zijn eigen gelijk: een man is dan in alle opzichten tegengesteld aan de vrouw, hij is niet verwijfd, niet meisjesachtig, niet zwak of bang, maar sterk en moedig. En zo wil de vrouw ook dat de man is. Dus moet die man zo zijn, van zichzelf en van ieder ander.

Een wonderlijk gevolg van ongelijke machtsverhoudingen is dat de mensen die macht kunnen uitoefenen over andere mensen juist

daardoor gedwongen zijn om zich naar die ongelijke verhoudingen te voegen, althans in het openbaar. Juist zij moeten zich allerlei beperkingen opleggen die bij hun machtspositie horen en die moeten bevestigen dat zij inderdaad en met recht machthebbers zijn. Met andere woorden, ook mannen ondervinden beperkingen onder ongelijke verhoudingen tussen de geslachten. Zij moeten man zijn, volgens het opgelegd patroon. Daaruit volgt al dat de vrouwenbevrijding ook bevrijdend kan werken voor mannen. Zij mogen man zijn op de manier die hun het best afgaat.

Ik vat in eigen woorden de kern van een kleine eeuw aan feministische theorievorming samen. Zo moeilijk is dat ook weer niet, want die kern stemt grotendeels overeen met de grondgedachten van de sociale wetenschap. Evengoed is het, nog steeds, een radicaal idee.

Een jaar of wat geleden vroeg een studente aan mij wat nu eigenlijk het verschil tussen mannen en vrouwen is. Ik ben de laatste aan wie je dat moet vragen. Vrijwel alles wat ik zestig jaar geleden dacht te weten over de aard van de man en de aard van de vrouw is sindsdien door de feiten weerlegd. Telkens weer bleken vrouwen iets wel te kunnen waarvan we – mannen en vrouwen – toentertijd zeker wisten dat geen vrouw daarin zou slagen. Kortom, we weten steeds minder van de vrouw, en dus ook steeds minder van de man. Maar de winst is dat we steeds meer oog krijgen voor het bijzondere van bepaalde mensen, mannen of vrouwen, met wie we te maken hebben. Tenminste, dat hoop ik maar.

Ik heb daar plezier in. Ik leef liever in een wereld waarin ik de mensen die ik tegenkom kan waarderen om hun eigen verdiensten, hun bijzondere eigenschappen, hun ingewikkelde, nooit helemaal doorgrondelijke, nooit helemaal voorspelbare, innerlijk tegenstrijdige, unieke persoonlijkheid. Dat heb ik liever dan een wereld waarin al vaststaat wat voor mens je voor je hebt als je weet tot welke groep die hoort. Ik wil mensen waarderen om wie ze zijn, niet wat ze zijn. Dat is niet alleen een kwestie van ethiek, maar van

plezier in mijn medemensen. Ik doe iemand anders nog altijd meer recht door haar op zijn allerindividueelst uit te maken voor domkop of schreeuwlelijk, als daar een reden toe is, dan haar simpelweg af te doen als vrouw met ‘zo is de vrouw nu eenmaal’.

Hiermee heb ik meteen het meest achtbare motief opgevoerd om een boek te schrijven over de vrouwenemancipatie en het verzet ertegen. Ik heb plezier in de vrouwenemancipatie omdat daardoor vrouwen meer de ruimte krijgen om hun bijzondere zelf te zijn. En mannen ook. Zo ben ik in de gelegenheid om meer uitzonderlijke, individuele mensen te ontmoeten, die ook nog vrouwen (of mannen) zijn. En zelf ben ik ietsje vrijer om mijn eigen weg te vinden in het doolhof der geslachten. Kortom, de emancipatie doet mij plezier, ook de emancipatie van gekoloniseerden, van zwarten, van homo’s. Die verlost me van het groepsdenken, vermindert de groepsdruk, en stelt me in staat meer mensen te kunnen ontmoeten op hun eigen, bijzondere voorwaarden.

Daar komt een sceptische tegenwerping: ‘Mooi gezegd. Maar er zijn vast nog wel andere redenen waarom jij als man een boek schrijft over vrouwenemancipatie en het verzet ertegen.’ Eerst even: ik schrijf dit boek niet ‘als man’, maar als ‘ik’. Daar ging het nu net over in het voorafgaande. Diezelfde ik is onder andere ook man, wat dat ook precies mag betekenen in deze context. En, ja hoor, die persoon heeft nog allerlei andere motieven om dit boek te schrijven, sommige minder achtenswaardig en sommige ook hemzelf onbekend, sommige ooit toevertrouwd aan een beroepsluisteraar die ze onder de ede van professionele geheimhouding in het graf heeft meegenomen (hierbij een saluut aan zijn nagedachtenis).

Het heeft iets ontegenzeggelijk demonstratiefs als een man het voor vrouwen gaat opnemen. Vaak levert het de ergste vorm van *mansplaining* op: een man die je niet alleen gaat uitleggen hoe de wereld in elkaar zit, maar dit ook nog eens doet voor jóuw bestwil. Aan de andere kant: zo valt er altijd wat te zeuren.²

Aan deze woorden van Marja Pruijs heb ik niet veel toe te voe-

gen. Elke bevrijdingsbeweging kan steun gebruiken uit het andere kamp. Zolang die overlopers het gezag niet opeisen en de macht niet overnemen dragen ze bij aan de goede zaak. Maar Pruijs heeft eenmaal en andermaal gelijk: je moet niet zeuren, maar je moet wel met ze uitkijken.

In 2005 had ik een lezing gehouden over de opkomst van vrouwen en de weerstand die dat opriep in fundamentalistische kringen. Die tekst werd een luchtig essay over een zwaar onderwerp.³ Ik wilde verder doorgaan op die thematiek. Daar is dit boek uit voortgekomen. Ik heb een paar passages uit dat essay hier letterlijk overgenomen of herschreven, maar het overgrote deel is nieuw.

Er zijn mensen van wie ik veel geleerd heb dat mij van pas gekomen is bij het schrijven van dit boek, al zou ik niet altijd onder woorden kunnen brengen wat dat precies was. De eerste en belangrijkste was mijn moeder, Hennie de Swaan-Roos, dochter van een suffragette, Sophie Roos-Vos, en zelf al jong feministe. Op gevorderde leeftijd werd Hennie militant in de actiegroep Dolle Mina en ze bleef zich ook later inzetten voor de vrouwenemancipatie. Dat maakt mij dus een afstammeling in de rechte vrouwelijke lijn van vooraanstaande strijdsters voor de vrouwenrechten. Wanneer dat ooit zal worden ingesteld kan ik mij daarom met recht opwerpen als lid van het Nederlands matriciaat.

Als jongmens was ik niet echt verheugd over mijn moeders activisme voor de vrouwenzaak. Ik zag er de noodzaak niet van in. Toch kon ze me onverwacht ontroeren. Een medefeministe die wat aan te merken had op mijn levenswandel snoerde ze meteen de mond: 'Dat is mijn zoon, dat is heel wat anders.' Mijn moeder Hennie was een enthousiaste activiste, maar niet rechtlijnig. Zij had het meer over mensen, vrouwen en mannen, dan over politieke principes of theoretische grondslagen. Ze had een goed en scherp gevoel voor onrecht. Wanneer dat op haar pad kwam liep ze vol en soms over van bewogen verontwaardiging.

Ik draag dit boek op aan mijn vrouw, Cindy Kerseborn, die vier emancipatieslagen tegelijk heeft uitgevochten: als zwarte, als Su-

rinaamse immigrant uit de voormalige kolonie, als arbeiderskind en, inderdaad, als vrouw. Zij staat in het leven eigengereid, openhartig, strijdvaardig en loyaal.

De schrijfster, bestuurder en landbouwkundige Louise Fresco gaf commentaar bij een eerste lezing die ik hield over het onderwerp van dit boek. Zij attendeerde mij op het belang van klassenverhoudingen, ook in de relaties tussen mannen en vrouwen.

Job Lisman, redacteur bij Prometheus, was de eerste lezer van het manuscript. Een aantal vrouwen heb ik gevraagd de voorlaatste versie van dit boek te lezen en commentaar te geven: Sarah van der Lely, aankomend arts; Ronit Palache, auteur en redacteur; en de cultuuranalytica en videokunstenares Mieke Bal, die het manuscript met een heel fijn potloodje heeft doorgenomen. De theoloog en godsdienstsocioloog David Bos las de sectie over evangelische bewegingen. Zij allen hebben mij genoopt om heel wat te herschrijven. Daar moet ik ze nog dankbaar voor zijn ook. En dat ben ik.

Het patriarchaat als schrikbewind

Het is goed om te weten dat meer levens verloren gegaan zijn door geweld tegen vrouwen, zoals seksespecifieke abortus, infanticide op meisjesbaby's, zelfmoord, vermijdbare sterfte in het kraambed en door andere seksegerelateerde oorzaken dan bij alle oorlogen en burgeroorlogen in de twintigste eeuw.¹

Vrouwen zijn door de eeuwen heen, gedurende duizenden jaren, onderdrukt, door mannen.² Dat hoort tot het Algemeen Menselijk Patroon, en daar zijn uitzonderingen op.³ De ongelijkheid was in sommige tijden minder dan in andere, en in sommige samenlevingen groter dan elders. En, vooral, overal en in alle tijden zijn vrouwen er telkens weer in geslaagd om hun talenten en vaardigheden te gebruiken tegen de verdrukking in, om hun kansen te vergroten en hun positie te verbeteren. Ze deden dat op eigen kracht, maar nog vaker in samenwerking met lotgenoten en dus zijn er ook op allerlei plekken en op allerlei momenten vrouwen geweest die in het gezin of ook in de gemeenschap een veel belangrijker plaats innamen dan het algemeen patroon zou doen vermoeden. Daar resten weinig sporen van: er is in de geschiedenis tot de negentiende eeuw maar heel weinig werk van schilders, componisten, filosofes of dichters, kroniekschrijfsters, vertelsters, theologes, alchemisten, wiskundigen, geschied- of natuurvorseressen bewaard gebleven. Vrijwel al dat talent, als het al ooit tot bloei kon komen, is voor het nageslacht weggevaagd. Wat toch is overgebleven was

uiteraard aangepast aan de strikte opvattingen van de tijd. Op een enkele briljante, eigengereide uitzondering na bevatten vrouwen-geschriften uit vroeger tijden vooral kwezelarij en zoet geprevel, net als trouwens bijna al het werk van mannen indertijd.⁴

Het leek volkomen vanzelfsprekend dat vrijwel alle vrouwen in haast alle opzichten, bijna altijd en bijna overal, de minderen waren van mannen. En voor heel veel mensen, mannen én vrouwen, lijkt dat ook nu, ook hier, nog onvermijdelijk: ‘Wind je toch niet op, meisje. Zo is het altijd geweest. Zo zal het altijd blijven. Dat zit nu eenmaal in de aard van ’t beestje.’

Pas nu, in onze tegenwoordige tijd van leven, blijkt dat vrouwen tot alles in staat zijn. Er is geen beroep dat ze niet bekleden, geen functie die ze niet vervullen, geen positie die ze niet bereiken, behalve dan in de sport en de godsdienst. Tot voor vijftig, misschien honderd jaar kon je denken dat vrouwen niet lasser konden worden, of bouwvakker, of volksvertegenwoordiger, of straaljagerpilot of natuurkundige of scheepskapitein of hoogleraar, opperrechter, brandbestrijder of frontsoldaat. Maar dat bleken ze allemaal wél te kunnen. En elke keer dat een vrouw voor het eerst zo’n prestatie leverde of voor het eerst een beroep bekleedde dat eerder altijd voorbehouden was aan mannen werd een stelling voorgoed weerlegd. Een opvatting die tot dan toe alom voor waar werd gehouden en waarmee vrouwen de toegang werd versperd bleek van dan af aan onhoudbaar: ‘Een vrouw kan toch zeker nooit...’ Vul maar in. Maar ze kon het wel. Daarmee was nog niet bewezen dat alle andere vrouwen het ook zouden kunnen (dat is immers van mannen evenmin bewezen), maar van nu af aan was de bewijslast omgekeerd. Eén vrouw heeft al bewezen dat ze het wel kon, dus kunnen in beginsel andere vrouwen het ook. Nu moet je voor elke vrouw die iets ambiert maar aantonen dat ze het níet zou kunnen.

Als vrouwen tot alles in staat zijn – dus niet alleen tot goede maar ook tot kwade dingen – hoe komt het dan dat ze dat allemaal niet eerder gepresteerd hebben? Waarom waren vrouwen toen

geen smeden, ridders, priesters, wagenmenners, zeerovers of wat niet al? Als ze nu vrijwel alles blijken te kunnen, moeten ze er toen toch ook bekwaam toe geweest zijn? Ja, dat waren ze ook, maar dat wisten ze niet, en niemand niet, want vrouwen kregen de kans niet.

Een overeenkomstige redenering gaat op voor slaven, horigen, landarbeiders, 'onaanraakbaren' in een kastenstelsel, inheemsen in een gekoloniseerde samenleving. Hun kleinkinderen blijken nu posities te kunnen bekleden die twee, drie generaties terug volkomen onvoorstelbaar leken. Toentertijd kon vrijwel niemand zich indenken dat de onaanzienlijken van toen die capaciteiten zouden hebben. Zij zelf waarschijnlijk evenmin. In de afgelopen anderhalve eeuw hebben de achtergestelden zich bevrijd uit de onderdrukking. Wij leven in een late fase van het tijdperk van emancipatie: van de arbeidersklasse en van de gekoloniseerde volkeren, van gekleurde mensen en homoseksuelen. Dit is ook de tijd van de emancipatie van die ene, hele helft van de ganse wereldbevolking: de vrouwen.

Hoe was het mogelijk om al die mensen eronder te houden? Hoe was het mogelijk te verhinderen dat ze dezelfde rechten en dezelfde kansen zouden grijpen als blanke, heteroseksuele, welgeboren en welgestelde mannen altijd al hadden? Als alle buitengesloten mensen inderdaad, in beginsel en in aanleg, even begaafd waren als die heren, moet het toch een enorme energie gekost hebben om die medemensen te verhinderen om hun capaciteiten te realiseren? De onderdrukking van al die mensen, en van vrouwen in het bijzonder, heeft inderdaad een enorme inspanning vereist en toch ging het vrijwel ongemerkt.

Om te beginnen: het ging, als het moest, met grof geweld. Tot op de dag van vandaag is huiselijk geweld bepaald geen uitzondering. Er is aan dat geweld niets huiselijks. De man valt zijn vrouw aan en tuigt haar af, met blote vuisten of geschoeide voet, of met iets wat toevallig bij de hand ligt. Dat wordt ook nu nog in vele samenlevingen geaccepteerd als het goed recht van de echtgenoot. Zelfs in culturen waar zulk 'intiem geweld' algemeen veroordeeld wordt

komt het toch vaak voor. De Wereldgezondheidsorganisatie, WHO, meldt dat over de hele wereld zo'n 30 procent van de vrouwen binnen een relatie fysiek of seksueel geweld heeft ondergaan.⁵ Het Bureau voor de Grondrechten van de EU constateert dat maar liefst een derde van de respondentes ooit slachtoffer was van intiem fysiek of seksueel geweld.⁶ In de Verenigde Staten zegt een kwart van de vrouwen dat haar partner ze *ernstig* fysiek geweld aandeed; maar ook 14 procent van de mannen had zulk ernstig geweld te verduren van hun vrouw.⁷ Dat zijn dus cijfers voor het westers deel van de wereld.

Buitenstaanders komen van dat intieme geweld zelden iets te weten omdat de vrouw zich schaamt en de man vaak ook. Zij is bang om er iets van te zeggen, want dat kan bij haar man nog meer geweld uitlokken. Het komt dan ook alleen in extreme gevallen tot vervolging en bestraffing. Het omgekeerde, dat vrouwen mannen met geweld te lijf gaan, komt minder vaak maar toch geregeld voor. Ook dat geweld blijft meest verborgen en wordt zelden vervolgd.

Het was en is niet nodig om elke vrouw op ieder moment hard aan te pakken. Het is voldoende om één vrouw die naar het oordeel van de man een grens overschrijdt te bedreigen en te intimideren door haar eraan te herinneren wat andere vrouwen voor net zo'n overtreding wordt aangedaan en wat haar dus ook nog kan overkomen. De incidentele gewelddadige afstraffingen werken dus als waarschuwing voor alle vrouwen. Om effectief als afschrikwekkend voorbeeld te kunnen werken moet ten eerste de geweldsdaad alom bekend worden en moet ten tweede de dader onbestraft blijven. Als de dader vrijuit gaat betekent dat voor alle andere mannen dat ook zij niets riskeren wanneer ze een vrouw uit eigen kring met geweld afstraffen. Vrouwen beseffen dan dat zij wel gevaar lopen, maar de mannen niet. En als alle vrouwen (en mannen) in de wijde omgeving weet hebben van de onbestrafte gewelddaad zullen zij die ook allemaal opvatten als een waarschuwing aan iedere vrouw om de

beperkingen die haar onder de mannenheerschappij zijn opgelegd niet te overtreden.

Incidentele geweldsdaden die alom bekend worden en onbestraft blijven staan nooit op zichzelf. Al die voorvallen vormen met elkaar een systeem, een systeem van intimidatie en terreur. En daar is niet eens een regering of een leger of zelfs maar een gewelddadige bende voor nodig. Het zijn afzonderlijke mannen, alleen of in een kleine groep, die af en toe een vrouw binnen hun bereik in elkaar slaan, verminken, neersteken, verblinden, verkrachten, verbranden en zo het terreursysteem gaande houden. Het voorval moet dan wel publiek geheim worden en desondanks onbestraft blijven.

Maar er is nog meer nodig om vrouwen en meisjes – en al die andere achtergestelden – in het gareel te houden. Mannen en vrouwen leven in een alomvattende ideeënwereld. Daarin wordt de man voorgesteld als superieur en capabel, de vrouw als minderwaardig en onbekwaam. Zo ongeveer immers heeft God zelf het gewild, zo staat het in de Bijbel en de Koran, dat leren ons de aartsvaders, de profeten, de kaliefen en Zijne Heiligheid de paus. Dat is nu eenmaal de orde der dingen. Zo is het altijd, vanaf het begin der tijden, al geweest.

Of God dat echt zo heeft gewild is onduidelijk. Zelf zegt Het er niet veel over. Wat in de heilige geschriften staat en wat de heiligmannen allemaal gepredikt hebben bevestigt inderdaad de heerschappij van mannen over vrouwen, maar beperkt die ook. Onder het heidense voorgeslacht was het nog erger, en dat werd met de intrede van de nieuwe religie enigszins ingeperkt.

Zonder een god kan het ook: 'Kijk maar naar de evolutie, want daar gaat het precies zo met mannetjes en vrouwtjes. Neem nu de baviaan of de gorilla, nietwaar? En het vuurvliegje. Zie je wel. Zo was het al bij de holbewoners. Het zit gewoon in de genen...'

Als er in de natuur al ongelijkheid tussen de geslachten voorkomt wil dat nog niet zeggen dat wij nu juist die patronen moeten navorgen. We willen ons meestal juist van de dieren onderscheiden en niet als de beesten zijn. Maar dit is al slimme tegenspraak, té

slim, omdat ze opgevat wordt als brutaal. Daar kun je in de vrome denkwereld van de mannelijke suprematie maar beter niet mee aankomen. De volle artillerie van de religie wordt ingezet om de minderen op hun plaats te houden. En als het moet wordt het zwaar geschut van de biologische, de psychologische, de neurologische, psychiatrische en hersenwetenschappen op brutale meiden (en betweterige knullen) afgevuurd. Zo werkt de patriarchale ideologie. Ik kan het hier zo ontspannen en onbevreesd vertellen, omdat het zware verzet al geleverd is door generaties moedige feministen en fatsoenlijke mannen die alle argumenten voor de superioriteit van de man en de minderwaardigheid van de vrouw zin voor zin hebben weerlegd. Wat een werk. Maar het moest wel gebeuren.

Het gaat op de volgende bladzijden over de onderdrukking van de vrouw als Algemeen Menselijk Patroon: over de mannelijke overheersing onder patriarchale machtsverhoudingen. In westerse samenlevingen, waar dit boek vooral gelezen zal worden, zijn de verhoudingen tussen mannen en vrouwen al sinds lang niet meer zo extreem ongelijk. Al meer dan een eeuw is een emancipatiestrijd van vrouwen aan de gang die gaandeweg grote successen heeft geboekt en ingrijpende veranderingen teweeggebracht. De patriarchale samenleving lijkt van het Westen uit gezien vreemd en ver weg, iets van lang geleden. Helemaal wezensvreemd en onbekend komt dat patriarchaat de westerling toch ook weer niet voor. Het is vagelijk herkenbaar, zoals in een absurde grap of in een chaotische droom iets meeklinkt wat je ooit geweten en ervaren moet hebben, iets wat je al vergeten was maar toch nog herkent als iets wat ook bij jou hoort, ook al is het voorgoed afgezworen en verworpen. Als het hier gaat over die archaische, die voorouderlijke patriarchale verhoudingen, dan vormen die ook voortdurend een commentaar op de verhoudingen waarin wij nu leven, als in een donkere spiegel.

De mannelijke overheersing is nog niet voorbij. Om te begrijpen hoe het duizendjarig rijk van de man heeft gefunctioneerd is het niet nodig om die geschiedenis te schrijven van het begin tot het

heden. Vrijwel alle gewelddadige manieren om vrouwen te onderdrukken die toen werden ingezet functioneren ook vandaag de dag nog in grote delen van de wereld. Sterker nog, het feit dat die geweldspraktijken al zo lang in zwang zijn dient nu als argument om ze in stand te houden: het zijn eeuwenoude 'en dus' eerbiedwaardige tradities. Ze zouden horen tot het cultureel erfgoed: kinderhuwelijk, genitale verminking, eerwraak – ze vallen allemaal onder het goede recht van de mannen. De vrouwen zouden hen daarin eigenlijk moeten steunen, uit respect voor geloof en traditie.

Het patriarchaat bestaat nu in de onvoltooid verleden tijd, het heden is zijn gestolde historie. Op zoek dus naar de hedendaagse geweldsmiddelen die het systeem van de mannelijke suprematie in stand houden. Maar daar gaat nog een vraag aan vooraf: wat is de oorsprong van de voorsprong van mannen op vrouwen? Wat heeft mannen in staat gesteld om een gewelddadige heerschappij over vrouwen uit te oefenen?